

Bizonyítás

logikai értelemben, valamely ítélet valóságának vagy valótlanságának kimutatása okokból. A kérdés tehát mindig az, vajjon a bizonyítandó ítélet alanya összeegyeztethető-e annak állítmányával. Kétféle úton érhetünk célt: vagy az alanyfogalomból indulunk ki, vagy annak kerületéből. Az első esetben az alany tartalmát egy általánosabb fogalom alá helyezzük és ennek valamely lényeges jegyét átvisszük reá, vagyis az általánosból következtetünk a különösre és akkor a B. deduktív. A második esetben kimutatjuk, hogy az alanyfogalom kerületébe tartozó minden egyes fajt külön-külön megilleti az állítmány, tehát az egész alanyt is megilleti, vagyis a különösből következtetünk az általánosra és akkor a B. induktív. Ez utóbbi teljes lesz, ha az alanyfogalom egész kerülete ismeretes, ellenkező esetben az indukció nem teljes. Ha az ítélet igazolására részint dedukciót, részint indukciót használnak, akkor a B. vegyes. Mind a két esetben szükséges, hogy oly tételekből induljunk ki, melyek maguk bizonyításra nem szorulnak, különben a bizonyítás a végtelenbe menne, és egyáltalában nem volna lehetséges. Az ilyen önmagában bizonyos tételt elv-nek (axioma), az elvből kiinduló ítéleteket és következtetéseket, melyek végre szükségképen a bizonyítandó ítéletre vezetnek, érvek-nek (argumenta) nevezzük. Az érvekben rejlik a bizonyító erő (vis probandi), melynek forrása vagy maga az érvek tartalma, tehát a B. anyaga, vagy azoknak elrendezése és csoportosítása, tehát a B. alakja. A B.-i eljárás (modus probandi) is lehet kétféle: egyenes (direkt), ha a bizonyítandó tétel igazságát közvetlenül az érvekből vezeti le, közvetett pedig (indirekt, apagógikus), ha a bizonyítandó tételnek igazságát az ellenkezőnek lehetetlenségéből következteti (deductio ab absurdo). Az indirekt és induktív B.-nak kisebb a bizonyító ereje, mint a deduktív B.-nak. Az t. i. kimutatja, miért helyes az állítás, míg az induktív B. csak kimutatja, hogy helyes, de nem mondja, miért helyes az állítás, az indirekt B. pedig csak azt mutatja, hogy az ellenkezője lehetetlen. A B.-nak anyagában épp úgy mint alakjában fordulhatnak elő hibák. Ilyenek: a hysteron proteron, ha a B.-ra nem szoruló tételt még be nem bizonyított érvekkel támogatjuk; a körben való bizonyítás (petitio principii), ha a bizonyítandó tétel magának az érvnek bizonyítására szolgál; az ugrás a bizonyításban (saltus in probando), ha a következtetési láncolat nem folytonos és összefüggő. A B. akkor is hibás, ha többet vagy kevesebbet bizonyít, mint amennyit kell; vagy ha egészen mást bizonyít, mint amit a tétel tartalmaz; ez utóbbi hibát fogalomzavarnak (ignoratio elenchi) is nevezzük.